

Bródy Sándor

REMBRANDT

Egy arckép fényben és árnyban

AMTAK Bt, 2025

Cop. AMTAK Bt, 2025

Felelős szerkesztő: Varsányi József

**Kiadó: AMTAK Bt, 2040 Budaörs, Semmelweis u.
6/B.**

06 20 218 6762 amtakbt@gmail.com

www.amtak.hu

Látogasson el webáruházunkba, és böngésszen!

ISBN 978-615-7002-52-4

Készült: AMTAK Bt, Budaörs

Tartalom

ELŐSZÓ	6
MÁSODIK ELŐSZÓ	7
Az arcmás	11
Rézkarc	14
A céhmesterné	17
Titusz	24
Nász a kis cseléddel	27
Az önarcképek	33
Rembrandt eladja a holttestét	36
Rembrandt és a szesz	45
Rembrandt van Rijn a féltékenységről	48
Leonardo da Vinci, Tintoretto	54
A vér ereje és mindenhatósága	56
Föltámadás	78
Rembrandt magában beszél	81
Rembrandt a Bonus házban	85
Heskia	90
Piktúra	104
Rembrandt ruhát vásárol	113
Ezekiel	117
Van Dyck, Rubens és Heskia	124

Jézus - Shakespeare	128
Six polgármester	134
Rembrandt szemben az önarcképével	140
Rembrandt és a szolga.....	143
Az egér halála.....	148
Rembrandt tanítványai.....	150
Rembrandt beteg lesz	163
"Rembrandt, légy kemény"	167
A sánta cseléd.....	175
Rembrandt halála, a halál az Isten csókja	179
REMBRANDT	193

ELŐSZÓ

Ez nem regény, nem művészettörténet, hanem az, amit orvosok "egy betegség történetének" neveznek. Studium e munka egy öreg fejről, és szeretném, ha Rembrandthoz hasonlítana, de nem csodálkoznám, és rossz néven sem venném, ha azok, akik értenek hozzá, nem találnák jó portrénak. A rendkívüli öregúr nem ült nekem modellt, mint ahogy ezt a szívességet Michelangelo sem tette meg Romain Rolland-nak, még kevésbé Leonardo da Vinci Mereskovszkijnak.

Mentségeim nincsenek, de ha lennének is, nem élnék velük; nem az olvasók és nem a kiadók számára vázoltam fel a tanulmányfejet, hanem a magam érdeklődése, passziója kedvéért, és legfőképpen azért, hogy amíg dolgozom rajta, vele együtt lehessenek négy szemközt. Nekem a legizgalmasabb társaság minden élők között a mindenét elpocsékolta, mindenből kigazdálkodott, és éppen azért a leggazdagabb művész. Háromszor is ellicitálták, mindenki elhagyta, ő is magát, csődbe jutott nemcsak a nyomorult törvények, hanem saját személye előtt is, eladta az első felesége sírját, a magáét is, a fia és a felesége lett a gyámja, szóval mindent, ami rossz, megkóstolt, és fenéig ki is ivott - ez az ember kell nekem! Gyógyítkoztam vele és rajta. Volt idő, tizenhét esztendővel ezelőtt, amikor én (aki dilettáns és kissé elkésett tanítványa vagyok neki)

magam is meghaltam, első ízben. El is temettek annak rendje és módja szerint, olvastam a magam nekrológját, és ennek a fiziológiai rendkívüliségét egy álló esztendeig feküdtem. Ez idő alatt úgyszólván a nevemet se tudtam leírni. Mint egy lábon járó halott elmentem a holland tengerhez, hogy az élettől végérvényesen elbúcsúzzam. Itt találkoztam vele, a stúdiummal, és benne megszerettem az élet felnagyított képét és nagyszerű extraktumát. A munkáján és személyén keresztül újra belekapaszkodtam a létbe, és azóta vagyok tovább. Meddig, ki tudja? Én nem.

1922 augusztus.

Bródy Sándor

MÁSODIK ELŐSZÓ

Hollandia az angolokkal verekedett, már akkor se volt ez valami biztos üzlet. A derék németalföldiek se nyertek ezen a verekedésen: az egész Amszterdam úgyszólván tönkrement. A házak üresek, minden második kémény füstölög csupán, az is hűvösen. Nemrégén még kicsapott rajtuk a láng, a szakácsnék nem bírtak magukkal, úgy tüzeltek. A szakácsnak!... Elmentek a városból haza a falujukba, ami mégiscsak mindörökre egyedüli hazája marad a parasztnak. Csak vendégszerepelni néz be tömegestül a városba minden évszázadban egyszer-kétszer. Természetesen Amszterdam is fölpuffadt a beléje ömlött falvaktól és kisvárosoktól; most összelappadt

szépen, még a leydeniek közül is sokan hazaszállingóztak. Rembrandt maga is arra gondolhatott, hogy milyen jó volt otthon: megint megpróbálja. Úgy látszik, hogy egy kis időre otthon is volt, de a szülőtte földjét nem találta gyönyörűnek, egyáltalán nem találta a helyén. Minden kicsiny lett, minden más lett, csak a nagy fák maradtak meg a régieknek, a hatalmasoknak és félelmeteseknek. Volt korszak, amikor felmászott a törzsükre, belekapaszkodott a gallyaikba, ok és cél nélkül, tehát igen nagy gyönyörűséggel. Volt, amikor lefestette őket mint komoly és tekintélyes férfiakat. Rembrandt és fák... Együtt van a sorsuk... A fa elszáradt, Rembrandt elszáradt. Lassan vagy gyorsan, mindegy. Volt népszerű, volt híres. Aztán, mint a dolgok rendje hozza: öregedett. És mint öregedő, száradó: jobb és külön ember lett. De a világ erkölce: a gyengét, a jót lebunkózni, elpusztítani.

Erről, életről, halálról szól ez az írás.

Jobban szeretném, ha nem lett volna egyszerű szabad polgár, sőt gazdag polgárnak és polgárnőnek a fia. Az eredetán - amelybe úgy beleéltük magunkat egy francia természettudós és egy regényíró monomániája nyomán - nem talál a Rembrandt vaskos alakjára. Akárhonnan eredt, tele volt vízióval, és csak fiatalkori képmásai nyugodtak meg a nyugalomban, de már bennük volt a magja annak, ami benne a leendő volt. Hányszor nézett és mennyiszor látott meg valamit másképpen, mint mások, és ő is. Csudálatos, hogy nem ment tönkre hamarább, és agyon nem verték, amikor az első mozgó és víziós képeket festette. Csak egy történhetett: hogy fölöttébb sokat tudott, és ez megvesztegette a polgári műértőket is. Sokáig

kínozhatta, amíg rábírta modelljeit, sőt előkelő rendelőit is, hogy ablakon kinézve, a lépcsőn lefelé haladva, járva, külső és belső cselekedetek közben írja le őket. A rajza, a színe, a kompozíciója se tudott nyugodni; mozgott, vibrált - lett. Néhol magukat a tárgyakat, az anyagot magát - amelynek külön tisztelet jár ki -, még ezeket se tartotta szentnek. Ezerféle szempont motoszkálhatott a kerek koponya alatt, belekötve az egész matériája külső kérgébe és belső tartalmába. Tovább nem mehetek, mert a magnak a magját, ha tovább keresem, abba bele kell örülnie mindenkinek, mint ahogy a szerves vegytan maga is beleörült.

A molnárfiú boldog volt, öntudatosság nélkül voltak víziói! És nem valószínű, hogy a jelentékeny Einsteinból akár egy szemernyi is volt benne. Magát a mozgás vízióját azonban éreznie kellett, és nem tréfálkozott az örökké változatos kifejezésével, és hogy önmagán skálázzon. Valami polgári - különben kitűnő - hollandus műbíráló ugyan rákeni, hogy ezeken a stúdiumokon gyakorlatozott, hogy lássa a később festendő képen a hatásokat. A víziók ragadták el, és egész munkája végén ott van a vízió. És ha behamisítottak a munkájába egy vagy több darabot: más vizionáriusok, akik az ő függelékei, kiselejteznek. Igaz, hogy ezerszámmra is ott áll még rendelkezésre - a szuggesztíó. Lehet, ő maga is néha letagadta magát.

Félek, a nagy csudától valamely mániába esek, de védekezem ellene: sokszor szerettem volna már elhinni, hogy előre sejtette a spiritisza szocializmust, és nagyon haragudott a kapitalizmusra. Az első, bizonyos, nagyon a természete ellen volt, és amit most kapitalizmusnak

neveznek, arra igazán és méltán haragudott. Rühös kis kiadók - mondják a műárosok - kiszedték a szeméből az aranyat, és végül kivájták a szemeit. Nem mind röhögve, némelyik ártatlanul, naivul, pusztán ösztönből is. És végül is a víziós lénynek lett igazi haszna belőlük: mind az övé lett a munkája, és vele a látása is. A vásári dögök föl kacagnak, de mienk volt a haszon. Hol van? Kinek van azok közül, akik csalták-lopták, csak gyűszűnyi hasznuk is? Hogy neki sincs? Van, csak a haszonnak kell más nevet adni.

(Bródy Sándor utolsó írása)

1924 január.

Az arcmás

Nem festett diplomatakat és politikusokat, hanem igaz embereket, akik kibeszélték magukat az úgynevezett interbestiális nyelven. Tehát azzal az idiómával, amely nem egy nemzet vagy faj nyelve, hanem közös minden emlős állatével, tehát minden emberével is. (Az se bizonyos, hogy az ember - külön.)

Aki Rembrandtra nézett, és akit ő megnézett: az meg volt teremtvé, kívülről, belülről, familiástul, mesterségestül, minden összefüggésével. Térdképet nem is festett soha: csak egész alakot. Ott volt a lába is, pedig nem is volt ott. - Hány forintja volt otthon és mennyi a zsebében, azt is lefestette, és azt, hogy mióta nem hált az urával, és tart-e már és tart-e még szeretőt? - Mindezek és még több is rajta volt a képeken, pedig némelyik kobakkal csak néhány mondatot váltott. Az emberek mindent elmondanak, ami belül van és ami kívül van. Csak lenni kell valakinek, aki bévül ugyanazt az interbestiális nyelvet beszéli, az őszinteségét. Csakhogy az már nem beszéd: minden, az emberi, azaz állati igazság. Természetes, hogy aki szemben állott a modellel: mint egy szeizmográf, úgy leszegezte a maga belső és külső lényével az egész valakit. Nem tudták megcsalni. Ő se tudott. Igaz, hogy őneki az interbestiális beszédéhez rendelkezésére állott: Muzsika, Fantázia, Erő, Plasztika, Poézis. És ami van együtt és egyszerre. - Valami "sánta" is van még ezenközben, mondjuk, egy különös figura, egy hiba, aránytalanság.

Valami mindent helyettesítő és pótoló hiba, véletlenség, szerencse és szerencsétlenség. A művelt mai képzőművészek ezt úgy nevezik: a szükséges kis elrajzolás.

- A mi piktorunk ezt úgy nevezte: elfelejteni mindent, amit tudunk, főképp, amit mástól tudunk.

A miljó! Hajhó, hogy összefoly a nyál a művelt vagy még inkább a műveletlen majom szájában, ha ezt a szót és a tanítás igazságát, ami nem egészen biztos, megtanulta. Természetesen a franciáktól, akik úgy elterjesztették a tanokat, mint ahogy buja füveikben a lapint. Sok munkája és nagy zsenije lehetett aztán közülük egynek, egy szegény vidéki patikárusnak, amíg kitalálta a szert, amely kiirtja az ártalmas házinyulat. De a temérdek elmélet még ártalmasabb, több igaz és értékes vetést pusztít el. A szép szó, mert az a fő nálunk, hogy a szó szép legyen - így a miljó -, hogy elbolondítsa az őszinte és igaz gondolkodókat. A miljó itt, a miljó ott, pedig a tudatlan írónak úgy tetszik, hogy az egészet, úgy ahogy van, egy szép szavú, újkori francia esztéta találta ki, azzal a módszerrel, ahogy a professzorok valamit kitalálnak, mert ha nem, különben nem lesznek professzorok. - És még szidják a derék - most még szegény - németeket, hogy ők ilyenek; pedig az igazi tanárok a naivitásukat elvesztett, szegénysorba süllyedt testvérei az olaszoknak: - a franciák. Nem szabad általánosítani, csak azt nem, és Párizst - mert úgyszólván csak róla van szó - lekisebbíteni főképp tilos, még nemzetközi sértődöttség támad belőle. Csak csudálni és dicsérni szabad őket; majdnem fontosabb előttük, hogy minek látszanak, mint amennyit érnek. -

Milyen más mégis ama kemény és kegyetlen fajta, amely saját magára kiölti a nyelvét, és amit cselekszik, az a fontos.

Azonban a miljő tana mégis csinos és szükséges, legfőképpen kényelmes. Itt van az én számomra ama Bonus nevű hitsorsosom, aki nem véletlenül és nem haszon nélkül élt Amszterdamban, ahol szintén nem véletlenül élt ama meleg és komisz férfiú, akinek nevét már túlságosan sokszor emlegetik. Ha tudomása lehetne róla, alkalmasint nem is volna neki kellemetes. - A belga város, attól félek, nekik fontos és jelentős volt.

Én is túlságosan sokszor emlegetem ezen jelentéktelen tanulmány hőségének a nevét. Néha fájdalmas nekem leírni az R betűvel kezdődő nevet. Valahogy szentségtörésnek tűnik fel előttem, és lehet, hogy ezért nagyképűnek is tartanak.

A miljőt azért kavaram bele a dolgokba, mert Bonus doktor, Heskia, Markja, Efraim rabbinus és az uzsorás műkereskedő adják meg a legpontosabb képét R. öreg piktör késői képének. És egypár öreg izraelita, akiket ebben az időben állandóan és legszívesebben festett. A döbbenetes igazság és a lélek legfenekére való nyúlás jellemzi a hatvan éven felüli Rembrandtot. (Újra mondom, nem jólesik nekem a nevét leírni. Szívesebben jelzőket használok róla és helyette.)

Messziről úgy rémlik nekem, hogy ő festés közben a lelkeket mint harisnyákat fordította ki. De előbb kívülről is jól megnézte a harisnyát, illetve a tárgynak a tökéletes -

lényét. Furcsa a disszertáció róla, de a volt molnárfi képe úgy él bennem, hogy minden segédeszközt fel kell használnom arra, hogy kiírdjam magamból az ő alakját.

Rézkarc

Látja magát, amikor közeledik a negyvenedik évéhez. Elszomorodik, azaz komoly lesz.

- Hol is van csak az akkori barátom - magam?

Előveszi a tékát, kikeresi a rézkarcot, az egyszeri fejét, amint az ablaknál ül. Benső arculatát edzi a finom tűvel. Már erős kéreg volt a fán (Rembrandton), ráncok, sőt kacsaringós erek: első látható jelei az úgynevezett véredény-elmeszesedésnek, amelyet akkor másképp neveztek, és lehet, hogy már holnap - azaz huszonöt esztendő múlva - másképpen tisztelnek. Egy azonban, úgy látszik, örökkévaló, a név is, a fogalom is: a szenvedése. Most ezt a fogalmat a választóvízzel kimart rézlapon viszontlátta. Rajta volt a munkászubbonya is, nagyon szerette, a testéhez nőtt, volt idő, amikor nem is tudott dolgozni más ruhában. Ó, ezek a rongyok, úgy belenőnek a testünkbe, egy darab élet vedlik le rólunk velük.

- Jan lopta el. Az ablakból láttam, hogy a kocsmába vitte. Akkor ő volt az inasom. A derék jó Jan politúrt ivott, a végén már terpentint is; hogy leszoktassam, megvertem. Elszökött, akkor kezdett nekem rosszul menni a sorom? -

így monologizált magában Rembrandt úr, és sietve tette vissza a radírungot a tékába. És még mohóbban szedte elő az arcmását, egészen fiatal korából valót. Bezzeg vidám volt ez. Kevés és ritka szakáll serkent az állán, dupla orra alatt a bajusz gyenge még, de annál sűrűbb haj a kobakon. És ez volt az egyetlen fej, amelyet nem egyedül, hanem úgy látott, hogy ott volt a hasonmása is, végre a mása. Nehéz kifejeznem e szublimált ügyet, és megértetnem is nehéz, talán csak úgy, hogy megkerülöm.

Az ön-vázlat még odahazulról, Leydenből való, még másik várost akkor nem is látott. A barátkozás korszaka volt az, művésznél csaknem erősebb és nagyobb, mint a szerelemé. Lievensnek hívták a barátot, együtt járt vele iskolába, és együtt hanyagolták el az iskolás lányokat. Rembrandt úr, hogy a régi fejet látta, most visszaemlékezett, hogy szerette ezt a pajtását, olykor önmagát is elfeledte érte. Valami olyan képzele lehetett, hogy az ő lelke amazéban él és megfordítva. Csak éppen hogy nem csókolóztak. Bizonyos, hogy mint nagy fiúkban, belül már izzott az a bizonyos nemi tűz, a homorú-domború - mit-tudom-én-hogy-hívták - ellenformájúak iránt. De minden érdeklődésük és gyengédségük egymásnak szólt. Harmens szíve hangosan földobogott, amikor meglátta a másikat, amint jött át az udvarukon, és benyitott a szobába. Főképp egy-két-három napos harag után. Mert kisebb összeveszések éppúgy megtörténnek igazi barátok, mint igazi szerelmesek között. De mennyivel finomabb, önzetlenebb és tisztább a barátok érzése, főképp, ha azok festők, muzsikuskok, sőt ha költők is. Szenvedélyük és a mesterségük úgy összefűzi őket, mint ahogy fiatal leányok

egymásba fonják hajtincsüket. De ez mégiscsak haj és tréfa.

A volt molnárfiú nézte a maga diákkori fejét, és a papír háta mögött, mint transzparenst, a Lievens elmúlt fejét látta.

- De jó is volt együtt dolgozni, a csuklóm is belefájdult, a képem égett, és ha helyesnek találta, amit csináltam: boldog voltam; egyszer el is sírtam magam örömben. Lievens meg táncolt, és körbe-körbe játékot játszott velem, ha én szoltam valami munkájáról néhány jó szót. Sokszor pingáltunk egy témát, egymás mellé tettük, úgy néztük, majdnem mindig a másiké tetszett jobban. De ha nem így esett, azt is elismertük. Nem szomorodtunk el, nem sértődtünk meg, birkóztunk, játszottunk, ennyi volt az egész. És milyen büszkék voltunk egymásra, sokszor egyforma ruhánk is volt, csak a sapkánk más - annak másnak kellett lenni. És a néember, akire először rátaláltam, az is együtt, azaz hogy egymás után volt.

A titoktartás és az úgynevezett lovagiasság akkor még nem volt úgy divatban, mint most. (Úgy mondják.) A nőszemélyről Lievens nagyon le is beszélte a barátját. Nagy csalódás volt mindkettőjükre nézve az úgynevezett legnagyobb ügy. Egy új emberi lénynek a papiroson vagy a vásznon való visszatükröztetése élvezetesebb volt rájuk nézve, mint a teremtés leplezett, azaz álcélja. Sokkal jobban is szerették egymást, mint a széles tomporú, fehér főköttős dajkát, aki a más gyermekét táplálván, természetesen sokszor nagy kedve támadt arra, hogy kötelességét teljesítse, illetve ne teljesítse. A fehérnépen

nem veszték össze, de az aktján sokat vitatkoztak. A barátnak a karcsúság tetszett. És nem ez a domborúság és gömbölyűség: Rembrandthoz rokonlány. Mi természetesebb, hogy a végén a dajka önmagához pártolt, és így a két fiú közé állt, a molnárfit várta meg a réteken. A két fiú akkor összeveszett, és csaknem egy teljes hónapig haragban volt.

A céhmesterné

A céhmesterné, személyesen. Hogy melyik, azt tudni már most nem lehet. Egyike biztosan azoknak, akik tekintélyben, szigorúságban és hatalomban (mindenesetre sötét szoknyával eltítkolva meztelen lábszárukat) egy örök életre vannak berendezve és arra hivatva. De hajh, a céhmesternék milyen megszámlálhatatlan és névtelenné lett sorozata tűnt el a semmiségbe a hatezer esztendősekkel-Beled, az egyiptomi kishasú céhmester neje után! Ez a Rembrandt céhmesternéje is nagyon tekintélyesen lépett be, és viaszpomádéval szorosan fölfésült fején úgy állott a fehér főkötő, mintha fehér pléből lett volna rákovácsolva. A festő a meglepetéstől föl se állott, hogy elébe menjen. Ez volt az a nő, akit azóta ismert, amikor még itt a városban a nagyszívű tanítójához, Lastmannhoz iskolába járt. Azóta kísérté és kísértette ez a nő, némán, halk szóval, a végén ki is törve, izgatottan kínálta föl magát neki. És a férfi, vászoncelédet, akármilyen volt is az, soha el nem engedő, ezzel az eggyel szemben tiszta és megközelíthetetlen maradt. Kitért az útajából,

megházasodott előle, nem közeledett hozzá, amikor özvegy lett, és nem fanyalodott rá akkor sem, amikor nő nélkül szűkölködött, ami megtörtént vele is, mint ahogy megtörténik a legszerencsésebb Don Juannal is.

Pedig a nő nem volt az utolsó, karcsú és széles csípőjű, széles, üde szájú, párnás, rövid kezű, és a lába olyan kicsiny, hogy csak ritmusra tudott rajta járni. Két méltóságos járású polgár jött vele, Bol és Dul nevű Ambrózius-vadászok, de olyan vérmesek, hogy lopva bár, de rég mértéket vett róluk a helyi temetésrendezők egyike. (Csak folytonos köpölyözésekkel tengették életüket. De jól, bőségesen és föltétlen életük föltétlen tudatában.) Bol és Dul talán négyszer mosolyogtak életükben: a gőgös és valóban forrónak mondható guta még meg volt fagyva elbizakodott arcukon, amely fehér szemfedőszerű csipkébe volt szervírozva. Ezek tanúk voltak, azért jöttek.

A céhmesterné hangsúlytalanul betanult beszédben előadta a dolgot:

- Két ügyben kerestem fel önt - mondá a festőhöz fordulva.
- Az egyik az, hogy megmondjam önnek, az én férjem is nyugovóra tért, valamint az ön neje, már régebben. Van-e önnek e két gyászszeszre nézve valami megjegyzése?

- Nincs! - felelte Rembrandt csendesen.

- Talán Bol és Dul urak kitávoznának azalatt? (Nem mozdultak.)

- Nem, miért?

- Hogy el ne felejtsem - folytatta az asszony, az ártatlan, sőt szemtelen levegőt fixírozva -, egy megbízásom van az ön számára. Az arcképemet akarom önnek elkészíttetni, miután a férjem azt az életében elmulasztotta. De két volt barátja azért is jött velem, hogy nemes és dicsőséges mestersége gyakorlásáért az illő díjazást elhozzák, föltételeit és körülményeit írásba is foglalják. Mindkettő hites ember, és kitűnően tudnak írni, bár nem ez a kenyerük. Gazdagok, mint én.

- Mióta öreg lettem, elhatároztam, hogy nőszemélyt csak fiataalt festek - mondá Rembrandt szelíden.

A céhmesterné elkomolyodott:

- Úgy hallottam, ön nagy nyomorúságnak örvend.

- Mert nem szeret dolgozni! - gorombáskodott az egyik úrpolgár a gazdag emberek azon jogán és szokásán, hogy a szegény emberen mégis keressenek valamit - ingyen.

A festő vállat vont, a másik Ambrózius-vadász - aki már-már halott volt, de még nem tudta - igyekezett brutalizálni a festőt. (A dicsőség szempontjából is.)

- Önt többször ellicitálták. Vagyonbukott. Nincs is joga egy kép festését megtagadni. Törvény van, törvény!

Rembrandt elmosolyodott, mert beszéd közben mind a két férfit lefestette elméjében vagy ott, ahol a remekmunkák készülnek, de nem maradnak meg a következő időkre, mert az a nyomorúságos kis matéria, amelyben

betokoltattak, veszendőbe megy. Veszendőbe! Otromba szó! Hová?

A céhmesterné a polgárokat letiltotta az okvetetlenkedésről, sőt ki is küldte őket egy kis félórára a kapu elé. Az asszony már nem a levegőt szúrta át a szemével, hanem a férfiút:

- Nem okos, nem okos, nem okos! - mondá, és azt várta, hogy a férfi folytassa, vagy kérdezze tovább. Nem cselekedte, tehát az asszony jött:

- Miért nem, miért nem veszel engem feleségül? Gyerekem nincs.

- Nekem sincs. De nem tudok ránézni gyerekre, amióta a fiam elmúlt.

- Ön se fiatalember, nálam a legjobban főznek, azt tudja. A legnagyobb kényelemben élne. A megboldogult uramnak szakasztott olyan termete volt, mint önnek, huszonnégy öltöző ruhája van, dupla annyi fehér. Az aranszállal stikkelt monogramokat se kell fölfejtetni. R. volt az is. Több utrecht bársonynadrág külön. Maga ugyan szépen lerongyolódott! Többen azt mondták, már meg is halt. Nehezen akadtam rá. Nézze csak, barátom, legyen okos. Lesz, aki lefogja a szemét. Vagy talán maga az enyémet. A szomszédaim, tudom, megvetnének. De én azok ellenére, az egész város truccára magához megyek.

- Már régen nem házasodok! - mondá a férfi világos szóval, de enyhén, úgyhogy az asszony még próbálkozott szapora beszéddel, mindenféle okos és oktalan érvekkel.

Rembrandt fölállott, és kiritkult, bozontos fejével határozott nemet intett. A céhmesterné még mindig ülve maradt, és száraz szeméből apró könnyeket hullatott alá:

- Amiért jöttem, nem is ez. Egy szomorú üzletet akarok önnel megkötni. Hány esztendeje nyugszik boldogult hitvese, van Uylenburg?

- Csaknem harminc!

- Mit gondol, por már?

- Úgy gondolom. Mit akar tőle?! - kérdezte meghökkenve, most már érdesen Rembrandt, mert az eszébe nyilallott, hogy most fogja meghallani Saskia hűtlenségét, amelyet mindig oktalanul sejtett, de sohase mondta meg senki. Hogy talán most meg fogja hallani, azt meg éppenséggel nem bírta. - Mit akar tőle? Mért nem hagyja békén? Tud valamit róla? - kérde Rembrandt ugyan erőteljesen, és egészen közel lépett az asszonyhoz. Ez megfogta a kezét.

- Meg akarom venni a felesége sírját. Kell nekem. Benne akarok feküdni. Csak azért is. Nincs is más hely a belvárosi templom egész kis cintermében!

A legjobb családok tagjai akkoriban eladták hozzátartozóik sírhelyét a belvárosi cinteremben, ahol már akkor nem volt hely, és az élők nagy előszeretettel, sőt

mohósággal tolokodtak oda. A férfiak földbe helyezése nem is volt nagyon drága, az asszonyoké és gyermekeké több pénzt ért. A gőgös családokkal nehezebb volt megalkudni, de meg lehetett, pénz kérdése volt az is. Abban az időben senki semmi kivetni valót nem talált azon, ha hozzátartozója már betöltött sírhelyét eladta.

- Ahá! - mondta Rembrandt a legtermészetesebb hangon, érzékenykedés vagy sértődöttség nélkül. Ritkuló üstökébe mélyesztette kezét, úgyszólván megvizsgálta magát: ébren van-e? Józan-e? De nem olyan egyszerű a cselekedet, mint ahogy a gondolkodók gondolják.

Rendes dolog volt az egész. És nem egy okból, okosságból, hasznosságból, egy vagy tíz indokból adta el a felesége sírját. Hanem ama már gondolattal ki sem fejezhető okokból, amelyekből az emberi cselekedetek tulajdonképpen megtörténnek...

Egész halkán alkalmasint azt is gondolta Rembrandt, ha koporsója se lesz többé... akkor aztán igazán végképp eltűnik az úgyis már elhalványodott árnyéka a meghalt feleség különös féltésének.

És eh, a pénz, a sok pénz! A zöld abrosz - mert hogyne lett volna zöld! - telerakva arany és ezüst Carolinen-Guldenekkel. Egy-kettő lepotyogott belőle, és a pohos polgárok - már behívtak volt - nagy szuszogással, életveszedelemmel lehajoltak érte. Az egyik a vértolulástól vakon, szép kerek köpésbe is nyúlt. (Nagy vigasztalás rám nézve, hogy kapzsi, gazdag emberekkel ez néha megtörténik.)

A céhmesterné még egypár pillanatig várt. Választ, beszédet várt Rembrandt úrtól. Válasz nem adatott. Durcásan megfordult, végignézte a kopott festőt, és magával húzva Bol és Dul polgárokat, kilibegett az ajtón.
- Nem köszöntek.

Ottmaradt Rembrandt, a nagy halom pénzzel és a céhmesterné szobában rekedt levendula-illatával.

Leült a pénz elé, a fösvény! Nézte, megnyúlta, szemet vett elő, számított, össze akarta számítani, hogy rendben van-e, nem csalták-e meg. Nem tudta összeszámítani, mint rendesen, és mégis mindig - taláломra - a legbiztosabban tudta.

Nagyon felizgult. Legelsőbben is adni akart. Adni! Mindent mindenkinek. Ezt az érzést egyenesen az anyja méhéből hozza az újszülött gyerek. Az ellenkezőjét is: nem adni, megőrizni, gyűjteni egy örök életre valót.

Mely fájdalom és mennyi baj oka, talán egyike a legnagyobbaknak, hogy a túlnyomó ember-fia így születik, és így neveltetik. A mi anyagias hollandusunk éppen az ellenkezőnek született: mindent odaadónak, pazarnak, de senki se mondja azt, hogy jónak, mert a jó, az más!

Egészen más.